

Politická nestabilita v Africe, 1960–2000

VLADIMÍR KVÁČA

Podle antropologů je Afrika kolébkou lidstva. Podíváme-li se na naši kolébkou dnes, spatříme kontinent chudých zemí s řadou problémů. Po vytouženém a oslavovaném získání nezávislosti na evropských kolonizátorech musela Afrika čelit realitě světa druhé poloviny 20. století. Stagnující hospodářství, rostoucí populace, hlad, drancování přírodních zdrojů, korupce a obrovský zahraniční dluh – to jsou atributy mnoha afrických států. Dále pak občanské války, státní převrasy a etnické konflikty. To všechno jsou důvody, proč je Afrika na okraji zájmu mezinárodního společenství.

Svoboda a rozvoj byly proklamovanými cíli většiny prvních postkoloniálních vlád v Africe, avšak naplňovány byly jen zřídka. Ve většině států pouze namísto evropských vládců nastoupili afričtí vládcí, kteří místo navazování na svou podstatou do určité míry tržní¹ a demokratické předkoloniální tradice (srov. Ayittey, 1999, s. 85–86) nastolili kleptokratický neokolonialismus. Státy byly svými představiteli často vnímány jen jako zdroje pro pěstování kultu osobnosti a pro neustálé udržování se u moci (*self-aggrandizement, self-perpetuation in power*), (srov. Ayittey, 1999, s. 153). Místo svobody se v Africe objevily autoritativní režimy, které opozici buď uplácely funkcemi, nebo naopak zastrašovaly, a místo rozvoje přišlo jen státní vykořisťování s obrovskými částkami končícími ve švýcarských bankách na soukromých účtech čelných představitelů vlád.

Ve své stati se zaměřím pouze na jeden okruh problémů – na politickou nestabilitu afrických zemí. Odstranění násilí z politiky a „ukotvení“ stabilního systému na základě společenského konsenzu je totiž jedním z předpokladů vyřešení množství dalších problémů, sužujících současnou Afriku. Cílem této stati je nalézt alespoň některé příčiny a důsledky neuspokojivé africké politické situace. Politická nestabilita je zde chápána jako přítomnost neústavních změn či násilných pokusů o takovéto změny v politickém dění. V této souvislosti je nutné podotknout, že nevždy se na projev politické nestability musí pohlížet negativně. K odstranění diktátorského režimu, jenž byl v době studené války podporován některou z velmocí, je totiž často třeba „sáhnout“ k neústavním krokům. Právě studená válka měla v Africe určitý stabilizující vliv, i když někde udržovala nedemokratický systém vlády. Konec studené války a s ním spojený konec zahraniční podpory přinesl proto pád řady režimů, což se odrazilo v nárůstu nestability v Africe na sklonku 20. století.

SOUBOR PROJEVŮ POLITICKÉ NESTABILITY

Abych mohl pomocí statistické analýzy zjistit vzájemnou závislost politické nestability a celé řady dalších faktorů, ať už geografických, demografických, nebo ekonomických, bylo nutné sestavit vyčerpávající přehled všech nejdůležitějších politických událostí, k nimž v Africe došlo.

Z důvodu zaměření na postkoloniální období se budu věnovat letům 1960–2000, tedy od Roku Afriky, v němž velké procento zemí získalo svou politickou samostatnost, do konce 20. století. Ty státy, které se staly nezávislými později než v roce 1960, budu sledovat až od roku jejich osamostatnění.² Vytvoření databáze projevů politické nestability přitom naráží na dva problémy. První z nich je obecný, a to podle jakého kritéria rozhodnout, že daná událost je natolik závažná, abych ji zařadil do studie. Druhý problém pak představuje věrohodnost a přesnost pramenů.

Mezi projevy politické nestability jsem zařadil dva typy historických událostí. Za prvé jde o politické události, při nichž bylo ve větší míře použito násilí, tedy především o občanské války, o etnické násilnosti, o vzpoury armády či o krvavě potlačené nepokoje. Počet obětí pak (podle dostupných pramenů) musel při dané události překročit několik set ročně. Za druhé jde o zásadní a neústavní změny ve vedení státu, tedy o různé puče a převraty, ať už násilné, nebo nenásilné, jakož i o významné pokusy o převrat. Závažnou otázkou bylo, zda mezi projevy politické nestability zahrnout i mezistátní války. Řada těchto konfliktů (jako např. libyjsko-egyptská válka v roce 1977) měla totiž podobu několika-denní pohraniční přestřelky a téměř se nedotkla politické situace uvnitř válčících států. Nakonec jsem zařadil čtyři mezistátní konflikty, které zúčastněné státy zasáhly hlouběji, a to etiopsko-eritrejskou válku (1998–2000), válku o Ogaden (Etiopie versus Somálsko, 1977–1978), tanzansko-ugandskou válku vedoucí k odstranění Aminova režimu (1978 až 1979) a mauritánsko-senegalskou válku (etnický konflikt v údolí řeky Senegal, 1989 až 1991).

Do analýzy nebyly zařazeny události, týkající se Západní Sahary, která nesplňuje podmínku politické samostatnosti. Konflikty mezi POLISARIO a Marokem (1975–1991), případě Mauritánie (1975–1979) na území Západní Sahary, nejsou tedy pro Maroko ani pro Mauritánie považovány za projev politické nestability.

Výčet situací považovaných za projev politické nestability je do jisté míry subjektivní a různé prameny jej hodnotí odlišně. Často je především u vleklých vnitrostátních konfliktů těžké stanovit hranici mezi ojedinělým teroristickým útokem a občanskou válkou či mezi sérií rasově motivovaných kriminálních činů a etnickou válkou. Při použití jiných pramenů by byl patrně získán mírně odlišný souhrn, ale tyto rozdíly by neměly mít podstatný vliv na závěry mé analýzy.

MÍRA POLITICKÉ NESTABILITY

Klíčový význam pro další analýzu bude mít charakteristika, nazvaná míra politické nestability. Její hodnota odpovídá průměrnému počtu politicky nestabilních let na dekádu samostatné existence státu. Tato veličina se vypočítá podle vzorce: $MPN = (PNR / DSE) \times 10$, kde MPN je míra politické nestability, PNR je počet politicky nestabilních roků za dobu samostatné existence státu a DSE je doba samostatné existence státu v letech. Za nestabilní rok se považuje takový rok, v němž došlo k projevu politické nestability. Pokud v jednom roce došlo k několika takovýmto událostem, započítává se tento rok mezi nestabilní roky pouze jedenkrát.

Míra politické nestability může nabývat hodnot od 0,0 (za dobu samostatné existence státu nedošlo k projevu politické nestability) do 10,0 (např. po celou dobu samostatné existence státu probíhá občanská válka). (Viz tabulka 1 na s. 49.)

Na základě hodnot míry politické nestability mohou některé státy označit za chronicky nestabilní. Jde především o Angolu, o Etiopii, o Súdán, o Mosambik, o Čad a o Somálsko. Na druhém konci spektra politické nestability pak nalezneme na africké poměry stabilní demokratické země, jako je Botswana nebo Mauricius, ale také pevné autoritativní režimy jako např. v Zimbabwe. Z toho vyplývá, že toto hledisko nemůže sloužit jako jednoznačné morální hodnotící kritérium dělení zemí na „dobré“ a „špatné“.

Zajímavé je srovnání skupin zemí rozdělených podle bývalého koloniálního správce. Mohu tak srovnat, která evropská země lépe připravila (ačkoli se o to většinou nesnažila) své kolonie na samostatný demokratický život. V této souvislosti je nutné říci, že Belgie ani Portugalsko tento cíl nikdy nesledovaly a že salazarovské a caetanovské Portugalsko se vytrvale vojenskou silou bránilo opuštění svých kolonií a o snaze zanechat vhodné podmínky pro samostatnou existenci nemůže být ani řeč. (Viz tabulka 2 na s. 49.)

Tabulka 1
Pořadí zemí podle míry politické nestability

<i>Země</i>	<i>PNR</i>	<i>DSE</i>	<i>MPN</i>	<i>Země</i>	<i>PNR</i>	<i>DSE</i>	<i>MPN</i>
Angola	23	26	8,85	Senegal	5	41	1,22
Etiopie	34	41	8,29	Středoafriická repub.	5	41	1,22
Súdán	32	41	7,80	Togo	4	41	0,98
Mosambik	18	26	6,92	Gambie	3	36	0,83
Čad	27	41	6,59	Seychely	2	25	0,80
Somálsko	25	41	6,10	Tanzanie	3	40	0,75
Burundi	19	39	4,87	Guinea-Bissau	2	27	0,74
Komory	11	26	4,23	Libye	3	41	0,73
Eritrea	3	8	3,75	Madagaskar	3	41	0,73
Nigérie	14	41	3,41	Pobřeží slonoviny	3	41	0,73
Dem. rep. Kongo	13	41	3,17	Kamerun	2	41	0,49
Uganda	12	39	3,08	Rovníková Guinea	1	33	0,30
Sierra Leone	12	40	3,00	Svazijsko	1	33	0,30
Libérie	10	41	2,44	Keňa	1	38	0,26
Niger	10	41	2,44	Gabon	1	41	0,24
Alžírsko	9	39	2,31	Guinea	1	41	0,24
Rwanda	8	39	2,05	Tunisko	1	41	0,24
AFRIKA – průměr	X	X	1,95	Egypt	0	41	0,00
Mali	8	41	1,95	Maroko	0	41	0,00
Džibutsko	4	24	1,67	Malawi	0	37	0,00
Burkina Faso	6	41	1,46	Zambie	0	37	0,00
Ghana	6	41	1,46	Botswana	0	35	0,00
Mauritánie	6	41	1,46	Mauricius	0	33	0,00
Lesotho	5	35	1,43	Kapverdy	0	26	0,00
Benin	5	41	1,22	Sv. Tomáš a Princův o.	0	26	0,00
Jihoafrická republika	5	41	1,22	Zimbabwe	0	21	0,00
Kongo	5	41	1,22	Namibie	0	11	0,00

PNR – počet politicky nestabilních let v období 1960–2000.

DSE – doba samostatné existence státu v období 1960–2000.

MPN – míra politické nestability, tj. průměrný počet let, v nichž nastala politicky nestabilní situace, na dekádu.

Tabulka 2
Srovnání zemí podle koloniálního správce
a podle míry politické nestability

<i>Koloniální mocnost</i>	<i>Počet zemí</i>	<i>Průměrná MPN</i>
Velká Británie	18	1,35
Francie	19	1,59
Portugalsko	5	3,30
Belgie	3	3,36

MPN – míra politické nestability, tj. průměrný počet let, v nichž nastala politicky nestabilní situace, na dekádu.

Do výpočtu hodnot uvedených v tabulce 2 není zahrnut Kamerun a Somálsko, tedy státy, které nebyly ovládnuty pouze jednou koloniální velmocí, ani bývalá italská kolonie Libye, která byla určitou dobu pod francouzsko-britskou vojenskou správou. Jednotlivé země jsou přiřazeny té koloniální mocnosti, která je spravovala před získáním nezávislosti. Údaje, týkající se Francie a Velké Británie, jsou srovnatelné, avšak u Belgie a u Portugalska byl vzorek velmi malý, a proto je třeba jej brát s rezervou. Ostatní koloniální mocnosti nebyly pro malé zastoupení zkoumány.

KORELAČNÍ ANALÝZA

Uměle vytvořenou proměnnou, kterou jsem nazval míra politické nestability (MPN), mohu nyní využít v korelační analýze ke zkoumání vzájemné závislosti MPN a jiných dostupných kvantifikovatelných veličin např. z geografické, demografické nebo ekonomické oblasti.

Výsledkem analýzy je pro každou dvojici proměnných korelační koeficient, jenž vyjadřuje těsnost lineární závislosti proměnných. Korelační koeficient: „Nabývá hodnot z intervalu $\langle -1, 1 \rangle$, jeho znaménko naznačuje směr závislosti (kladný je při přímé a záporný při nepřímé závislosti) a podle jeho absolutní hodnoty posuzujeme sílu (těsnost) závislosti. Závislost považujeme za tím silnější, čím více se absolutní hodnota korelačního koeficientu blíží 1.“ (Čermák, 1995, s. 46.)

Jednotlivé korelační koeficienty následné analýzy byly počítány jak pro celou Afriku, tak i pro Afriku bez zemí Maghrebu (Alžírsko, Egypt, Libye, Maroko a Tunisko) a Jihoafrické republiky (JAR). U těchto států (u Maghrebu vlivem příslušnosti k arabské středomořské kultuře a u Jihoafrické republiky větší ekonomickou vyspělostí) lze očekávat odlišnosti ve srovnání s ostatními africkými státy, a proto může být zajímavé potlačit vliv těchto zemí na analýzu.

Základní soubory korelační analýzy měly tedy 47–53 afrických zemí. Výsledné korelační koeficienty byly testovány zkoumáním hypotézy, zda soubor nepochází z normálního rozdělení, v němž je korelační koeficient nulový. Kritickou hodnotou byl kvantil Studentova t-rozdělení o $n-2$ stupních volnosti, při hladině významnosti 0,05. Tento test je možné (při zahrnutí celého souboru a nikoli výběru) považovat za hranici slabé a silné závislosti (srov. Singer – Small, 1967). Kritická hodnota korelačního koeficientu pro splnění testu je 0,271 při 53členném souboru a 0,285 při 47členném souboru. Koeficienty, které splnily test, budu v následujících tabulkách uvádět tučně.

U řady zkoumaných veličin jsou však údaje pro některé africké státy nedostupné. K dispozici jsou tedy údaje pouze pro výběr zemí, čímž se korelační koeficient stává výběrovým. V těchto případech je splnění testu nutné k uznání věrohodnosti výsledné závislosti.

Při interpretaci výsledků korelační analýzy je třeba mít na zřeteli několik věcí. Za prvé, korelační analýza nikterak neurčuje kauzální vztah mezi zkoumanými proměnnými, vyjadřuje sílu a směr vzájemné závislosti. Pokud se tedy v následujícím textu objevují hodnocení kauzálního vztahu mezi proměnnými, děje se tak na čistě teoretickém, spekulativním, korelační analýzou nepodložitelném základě.

Za druhé, statistika nikterak objektivně neurčuje hranici mezi silnou a slabou korelací. Význam konkrétní hodnoty korelačního koeficientu závisí na povaze zkoumaného jevu. V oblasti politických jevů se jen zřídka objevují velmi silné závislosti s korelačními koeficienty blízcími se v absolutní hodnotě jedné.

Za třetí, korelujeme-li celé soubory dat, nikoli jen výběry z těchto souborů, je výsledný korelační koeficient pro daný soubor objektivní, zatímco při korelaci výběru existuje riziko odchylky v chování výběru a celého souboru a výsledek je nutné testovat. Zde uvedená analýza vychází ve většině případů ze zkoumání celých souborů, tedy všech afrických zemí.

GEOGRAFIE

Z výsledných údajů uvedených v tabulce 3 na s. 51 vyplývá, že platí, čím větší je počet obyvatel a čím větší je rozloha státu, tím větší je i politická nestabilita, přičemž u rozlohy to platí silněji. Malé země mají tedy tendenci být politicky stabilní (což potvrzují např. malé ostrovní státy, jako je Mauricius nebo Kapverdy). Vliv rozlohy je zvláště zřejmý v zemích subsaharské Afriky, kdy korelační koeficient má hodnotu 0,51.

Politické důvody těchto závislostí mohu vysvětlit na skutečnosti, že čím větší je rozloha státu, tím větší je patrně sklon k separatistickým tendencím. Rovněž pro centrální vlá-

du může být obtížné kontrolovat rozsáhlá území, a tak si opoziční hnutí mohou v odlehle části země vytvořit poměrně bezpečné útočiště.

V kategorii počtu obyvatel zřejmě platí, že čím je více obyvatel, tím těžší je nalézt společný konsenzus.

Tabulka 3
Závislost základních geografických údajů a míry politické nestability

Korelační koeficienty Míra politické nestability		Počet obyvatel země k 30. 6. 1998	Rozloha státu
Afrika	n = 53	0,2398	0,3902
Afrika bez JAR	n = 52	0,2520	0,4014
Afrika bez Maghrebu	n = 48	0,3058	0,4880
Afrika bez JAR a Maghrebu	n = 47	0,3237	0,5081

n – velikost statistického souboru, tj. počet států.

Pramen: African Development Indicators 2000. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2000, s. 6, tabulka 1-1.

DEMOGRAFIE

Tabulka 4
Závislost údajů náboženské a etnické demografie a míry politické nestability

Korelační koeficienty Míra politické nestability		Podíl muslimů ve společnosti	Podíl křesťanů ve společnosti	Podíl animistů ve společnosti	Podíl majoritního náboženství ve spol.	Počet etnických skupin ve státech
Afrika	n = 53	0,1339	-0,0835	-0,0675	-0,0838	n = 49 0,3065
Afrika bez JAR	n = 52	0,1291	-0,0781	-0,0672	-0,0827	n = 48 0,3107
Afrika bez Maghrebu	n = 48	0,2625	-0,1774	-0,1265	-0,0176	n = 44 0,2793
Afrika bez JAR a Maghrebu	n = 47	0,2580	-0,1720	-0,1269	-0,0151	n = 43 0,2836

n – velikost statistického souboru, tj. počet států.

Prameny: Údaje o náboženské demografii byly převzaty z 2000 Annual Report on International Religious Freedom. Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor U. S. Department of State, http://www.state.gov/www/global/human_rights/irf/irf_rpt/irf_africa.html (přístup: 30. 4. 2001). Popřípadě z Všechno o Zemi, místopisný průvodce světem. Praha: Reader's Digest Výběr, spol. s r. o., 1998. Údaje o počtu etnických skupin byly převzaty z Reisenauer, Roman a kol.: Co je co? (2) Příručka pro každý den. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: Pressfoto, vydavatelství ČTK, 1983, s. 878–886. Nedostupné jsou údaje pro Eritreu, Mauricius, Seychely a Svatý Tomáš a Princův ostrov.

Možná poněkud překvapivě nebyla nalezena závislost mezi politickou nestabilitou a podílem dominantního náboženství. To znamená, že nezáleží na tom, zda má nějaké náboženství v zemi jasnou převahu, nebo zda v zemi vedle sebe koexistuje více přibližně stejně početných skupin. Mohl bych tak usuzovat, že jsou-li některé konflikty označovány za náboženské, pak patrně jejich kořeny nejsou v nemožnosti pokojného soužití různých ná-

boženských skupin, ale někde zcela jinde a rozdíl v náboženství je využit jako politické zdůvodnění.

Na základě analýzy údajů náboženské demografie mohou usuzovat, že křesťanská a animistická populace v subsaharských společnostech má velmi slabě stabilizující vliv. U islámu je však situace opačná. Protože korelační koeficienty jsou v tomto případě získány zkoumáním celého statistického souboru, lze na jejich základě opatrně do jisté míry podpořit Huntingtonovu tezi o krvavých hranicích islámu (*srov. Huntington, 2001, kapitola 10*) s tím, že destabilizující vliv není výsledkem nemožnosti soužití islámských a neislámských skupin, ale je vnitřně vlastní samotné islámské společnosti v subsaharské Africe.

Údaje v posledním sloupci předcházející tabulky ukazují na politické důsledky etnických rozporů v Africe. Byla zde nalezena nepřilíš silná závislost mezi politickou nestabilitou a počtem etnických skupin v zemi. V politické realitě této skutečnosti odpovídají etnické a nacionální konflikty. Etnická, kulturní, jazyková nebo historická odlišnost se dá snadno zpolitizovat. Přítomnost těchto rozdílů pak politikům usnadňuje vymezení se vůči ostatním, a tak zvyšuje pravděpodobnost konfliktů.

Africké státy při snaze řešit mezikmenové spory musejí vytvářet nové prostředky pro nenásilné urovnání takovýchto rozepří. Jednotlivá etnika mohou čerpat z předkoloniálních a svou povahou značně demokratických tradic řešení sporů uvnitř kmene, avšak „*bohužel neexistoval takový systém pro řešení mezikmenových rozporů*“ (*Ayittey, 1999, s. 83*). Častým nedostatkem afrického politického prostředí je nedostatek legálních kanálů k řešení sporů a v případě etnických konfliktů jsou africké vlády zřídka nestranné (*Ayittey, 1999, s. 78*). Nestrannost lze jen těžko očekávat, jde-li o konflikt mezi vládnoucím a opozičním etnikem. Boj o moc ve státě mezi jednotlivými kmeny se odráží i ve skutečnosti, že velká část afrických politických stran je budována na kmenové bázi.

V celé řadě konfliktů moderních afrických dějin je zdůrazňován etnický faktor. S výjimkou zemí Maghrebu a ostrovních států téměř nenalezneme v jednotlivých afrických zemích početně převládající etnikum. V řadě států (v Demokratické republice Kongo, v Kamerunu, v Nigérii, v Súdánu, v Tanzanii) žijí desítky různých kmenů a národností. Tato skutečnost často velmi komplikuje politický vývoj afrických zemí. Proto se stručně podívám na Afriku z etnického hlediska.

Nejpřehlednější je etnická situace v severní Africe. V zemích Maghrebu značně převažují Arabové a silně arabizovaní Berberé. Podle panarabistů jde o jediný národ dočasně rozdělený státními hranicemi. Odlišný přístup však tvrdí, že v jednotlivých státech vznikly odlišné autonomní národy, které jsou si velmi blízké.

Subsaharská Afrika je z hlediska národnostního složení velmi složitou oblastí. Ve většině zemí přetrvávají rodové i kmenové struktury a proces formování národních států je většinou na svém počátku. Je však otázkou, zda je vývoj k národnímu státu nutný, nebo zda jde o představu odrážející pouze historickou zkušenost západní civilizace.

Do přirozeného vývoje negativně zasáhlo koloniální rozdělení Afriky. Tradiční kmenová území byla, ať už záměrně, nebo řešením od stolu při neznalosti situace, rozdělena do různých koloniálních útvarů. Nově vzniklé africké státy převzaly hranice, stanovené koloniálními mocnostmi. Pouze v několika málo případech (Kamerun, Somálsko) došlo ke spojení několika bývalých kolonií.

Změna hranic do přirozených předkoloniálních tvarů nebyla možná, protože zcela jistě by vedla k neustávajícím válkám. Jedním z prvních rozhodnutí Organizace africké jednoty (OAJ) bylo proto vyslovení principu zachování tehdejších hranic. Přesto se v subsaharské Africe objevují teritoriální konflikty. Jejich častou příčinou jsou nejasně delimitované koloniální hranice (Čad a Nigérie – spor o ostrovy v Čadském jezeře; Nigérie a Kamerun – spor o poloostrov Bakassi; Čad a Libye – spor o Aozou pás), (*Gedlu, 1998, s. 62*).

V případě dalších teritoriálních konfliktů byla právě etnická odlišnost využívána k odůvodnění secesionistických snah (Katanga / Shaba, Biafra, Kabinda, Eritrea) nebo snah připojit část území jednoho státu k jinému s cílem spojit hranicemi rozdělené etnické skupi-

ny (např. Eweové mezi Togem a Ghanou nebo somálsko-etioipská válka o Ogaden, popřípadě spor o Kapriviho pás mezi Botswanou a Namibií, kdy Botswana chtěla dosáhnout připojení jazykově spřízněných obyvatel pásu).

Přestože koloniální rozdělení přispělo k etnickému napětí (častým rysem koloniální správy bylo totiž zvýhodňování příslušníků některé etnické skupiny vůči jiným), můžeme v Africe nalézt i řadu etnických sporů, jejichž kořeny lze najít ještě v předkoloniálním období. Jako častý příklad jsou uváděni Hutuové a Tutsiové. V předkoloniálním období zde vládnucci menšina pasteveckých Tutsiů ovládala Hutuy, živící se pěstováním plodin. Konflikt se vyostřil, když belgická koloniální správa chtěla po letech podpory tradičního stavu zavést všeobecné volební právo, které znamenalo ztrátu postavení Tutsiů.

V mnoha případech byl kolonialismus dokonce impulzem k formování etnických skupin. Původní rodová společenství, fungující na principu konsenzu, se začala vlivem vnějších zásahů spojovat a současně rostlo uvědomění příslušnosti do určitých odlišitelných skupin. Britský systém nepřímé správy se snažil podporovat tradiční mocenské struktury, a pokud žádné neexistovaly, uměle je vytvářel. Preferované etnikum pak bylo po dekolonizaci v nevýhodě. Významný vliv mělo též vytváření spisovných variant navzájem srozumitelných dialektů, což vedlo ke zpevňování vazeb mezi jazykově příbuznými kmeny. Řada afrických politiků považuje toto zdůraznění etnického rozdělení za nežádoucí koloniální dědictví.

„Tento negativistický pohled na etnicitu podporuje názor odmítající jakékoliv řešení legitimních požadavků etnických skupin přítomné téměř ve všech postkoloniálních afrických zemích. Kromě vzácných výjimek... téměř všichni postkoloniální politikové Afriky zásadně odmítali myšlenku o federativním společném státě poskytujícím určité formy autonomie různým etnickým skupinám jako politický mechanismus, který limituje moc vládnucci strany... Příslušnost k určité etnicitě byla označována jako prostředek k zajištění bohatství určitých regionů na úkor jiných, proti němuž bylo třeba důrazně bojovat a jeho uznání znamenalo schvalování dezintegrace společného státu.“ (Gedlu, 1998, s. 31.)

Demokratická republika Kongo / Zair, Nigérie, Súdán, Angola, Etiopie, Čad a další země prošly dlouhými občanskými válkami, v nichž šlo o ovládnutí státu nebo o odtržení části území. Ve Rwandě, v Burundi a v tehdejší Zairu probíhaly genocidní války mezi Hutuy a Tutsii. *„Důvod těchto válek nebyl jen v existenci početných etnických skupin..., ale ve skutečnosti, že nové státy měly sklon dostat se pod kontrolu jedné z těchto skupin, většinou početně převažující.“ (Kellas, 1998, s. 162.)*

Vliv etnického rozdělení v případech Afriky odráží i skutečnost, že politické strany nejsou v řadě afrických zemí vytvářeny na ideologickém, ale na etnickém základě. Je to svým způsobem pochopitelné. Jednotlivé strany se musejí navzájem odlišovat a vymezovat a pro čelné politiky je snadnější vymezit svou stranu etnicky než programově. V kombinaci s faktem, že vlády mladých států, které nemají tradici občanské společnosti, mají často tendenci nerozlišovat mezi opozicí a vlastizradou, může tato skutečnost vést k tragickým následkům (srov. Kissinger, 1999, s. 666).

Řešení uvedeného problému mohou ukázat na příkladě nigerijské Ústavy, přijaté po skončení občanské války, vyvolané snahou provincie Biafra o nezávislost. Tento konflikt měl významný etnický rozměr – křesťanští ekonomicky prosperující Ibové (Biafra) proti muslimským Hausům, nejpočetnějšímu nigerijskému etniku, které mělo většinu politické moci v Nigérii. Nová ústava zakotvila federativní uspořádání. Jednotlivé státy nebyly zřízeny na etnickém základě, přestože v každém přirozeně dominoval nějaký kmen. Ústava zakazovala *„nadvládu osob z několika málo států nebo z několika málo etnických či jiných skupin“ (cit. dle Kellas, 1998, s. 163)* a byl zaveden určitý kvótový systém. Prezident musel mít podporu alespoň čtvrtiny hlasů nejméně ve dvou třetinách států. Uvedený vývoj byl v Nigérii později přerušen opakovanými převraty. V současné době opět vzrůstá etnické napětí. Důvodem je i zavádění islámského zvykového práva ve státech s převažujícím muslimským obyvatelstvem a jeho vnucování nemuslimským kmenům, tedy např. Ibům.

Právě federativní uspořádání by tedy mohlo být východiskem z bojů o moc ve státě mezi různými etniky.

K oživení či spíše uvolnění nacionalismu došlo v subsaharské Africe po skončení studené války, kdy se v celém regionu uskutečnila řada demokratických a liberálních změn. „Ukazuje se, že etnický nacionalismus vzniká nejčastěji v mnohonárodních státech po liberalizaci politického systému, která měla původně vnést do těchto společností demokratické změny.“ (Gedlu, 1998, s. 34.) Tento jev není specificky africký. Podobným procesem prošla po rozpadu komunistického bloku i východní Evropa, kde nárůst nacionalismu vedl k rozpadu mnohonárodnostních států.

Etnická identita je v dnešní době Afričany příliš akcentována. Má-li být současný africký etnický nacionalismus překonán, je nutné zvýšit propustnost mezi etnickými skupinami a vytvářet politické strany na jiném základě než etnickém.

Tabulka 5
Závislost dalších demografických dat a míry politické nestability

<i>Korelační koeficienty</i> <i>Míra politické nestability</i>	<i>Míra</i> <i>negramotnosti*</i>	<i>Míra</i> <i>urbanizace**</i>	<i>Očekávaná</i> <i>délka života***</i>	<i>Hustota</i> <i>zalidnění****</i>
Afrika n = 53	0,3995	-0,3376	-0,3434	-0,0288
Afrika bez JAR n = 52	0,4000	-0,3358	-0,3415	-0,0311
Afrika bez Maghrebu n = 48	0,4115	-0,3030	-0,3053	-0,0413
Afrika bez JAR a Maghrebu n = 47	0,4105	-0,2996	-0,3022	-0,0444

n – velikost statistického souboru, tj. počet států.

* Jako míra negramotnosti je použit průměr míry negramotnosti z let 1985, 1990 a 1997. Údaje byly převzaty z African Development Indicators 2000. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2000, s. 329. Výjimku tvoří údaje pro následující státy – Angolu, Čad, Demokratickou republiku Kongo, Džibutsko, Gabon, Guineu, Madagaskar, Seychely, Sierru Leone, Somálsko a Svätý Tomáš a Princův ostrov. Zde jsou dostupné pouze různé odhady z 90. let, získané z CIA World Factbook 2001, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook> (přístup: 15. 3. 2002).

** Jako míra urbanizace je použit průměr z let 1970 a 1999, popřípadě z let 1980 a 1997. Údaje byly převzaty z 1999 World Development Indicators. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 1999, s. 320, tabulka 13–4 (Džibutsko, Kapverdy, Komory, Libérie, Rovnicková Guinea, Seychely, Somálsko, Svätý Tomáš a Princův ostrov a Svazijsko – údaje z let 1980 a 1997). Dále pak z 2001 World Development Indicators. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2001, tabulka 1.5 (ostatní státy – údaje z let 1970 a 1999).

*** Jde o očekávanou délku života při narození, údaj pro rok 1997. Údaje byly převzaty z African Development Indicators 2000. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2000.

**** Údaje o hustotě zalidnění se týkají roku 1997 a byly převzaty z 1999 World Development Indicators. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 1999, s. 12–14, tabulka 1-1. Údaje pro Džibutsko, Libérii, Rovnickovou Guineu, Somálsko a Svazijsko jsem získal výpočtem na základě údajů o rozloze a počtu obyvatel převzatých z African Development Indicators 2000. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2000, s. 6. Údaje pro Kapverdy, Komory, Seychely a Svätý Tomáš a Princův ostrov se týkají roku 1986 a byly převzaty z Velkého atlasu světa. Praha: Geodetický a kartografický podnik v Praze, 1988, s. 155.

Nízká úroveň vzdělanosti je jedním z dlouhodobých afrických problémů. (Veškeré údaje o negramotnosti byly převzaty z African Development Indicators 2000, s. 329.) Nejhorší situace je v Nigeru, kde ještě v roce 1997 bylo negramotných 78 % mužů a 93 % žen. Podobně špatná situace je též v Burkina Faso (70 % mužů a 89 % žen). Nejméně negramotných má Zimbabwe, pouze 6 % mužů a 12 % žen. Celoafrickým jevem je diskrimi-

nace žen v přístupu ke vzdělání. Téměř ve všech zemích je větší podíl negramotných žen než mužů. Výjimku tvoří Lesotho (29 % negramotných mužů a jen 7 % negramotných žen) a Botswana (28 % mužů a 23 % žen). Nejvíce znevýhodněny v přístupu ke vzdělání jsou ženy oproti mužům v Libérii, v Mosambiku, v Guineji-Bissau a obecně rovněž v zemích Maghrebu.

Ze zkoumání závislosti politické nestability a míry negramotnosti vyplývá (za předpokladu, že vliv vzdělání na politickou stabilitu je silnější než vliv politické stability na vzdělání) důležitost rozšiřování vzdělanosti v afrických zemích. Rozvoj vzdělanosti by pravděpodobně pozitivně ovlivnil politickou kulturu v Africe, protože „vyšší vzdělání... pozitivně koreluje s tolerancí“ (Dvořáková – Kunc, 1994, s. 14).

Vzdělání či spíše doklad o dosaženém vzdělání je v řadě současných afrických států klíčem k lukrativnímu postu ve státní správě. V existujícím korupčním prostředí to však znamená obchod s vysokoškolskými tituly. Ayittey hovoří o „funkčně negramotných elitách“ v Africe (Ayittey, 1999, s. 119 a násl.). Dalším problémem současných vzdělávacích soustav většíny afrických zemí je příliš velký důraz na humanitní směry vzdělávání (např. na evropskou literaturu), což je jedním z neodstraněných dědictví kolonialismu. Ve srovnání s tím existuje jen málo technických oborů a učňovského školství, které jsou určitě potřebné především pro hospodářský rozvoj Afriky (srov. Ayittey, 1999, s. 143).

Na základě výsledků provedené analýzy mohou usuzovat, že k uplatňování demokratických změn ve společnosti je potřeba určitá míra vzdělanosti. Existují však i soudobé přístupy, které závislost vzdělanosti a stability společnosti nevidí tak jednoznačně. Přitom vycházejí ze sociologických pojmů absolutní a relativní deprivace. Nárůst vzdělanosti vyvolává stále silnější uvědomění si zaostalosti vlastní země a seznámení se s jinými možnými formami vlády. K revoluci nedochází z důvodu útlaku a bídy (obojího bylo v dějinách více než revolucí), ale z důvodu uvědomění si jiné možnosti. Podobně radikalizující vliv může mít v rozvojových zemích i rozšíření sdělovacích prostředků.

„Indonéský prezident Sukarno jednou při návštěvě Hollywoodu označil filmové magnáty za »neuvědomělé revolucionáře«, protože téměř ve všech filmech se ukazuje elektrická lednička. Indonéští návštěvníci kin chtěli... vědět, k čemu jsou [ledničky – pozn. aut.] dobré..., a tak vznikla poptávka po elektrických ledničkách. Sukarno k tomu řekl: »A tak se v zemi s teplým klimatem, jako je moje, lednička stala revolučním symbolem. Jakýkoliv váš film může během dvou hodin podnítit požadavek na více ledniček, než Indonésie může vyrobit za dvacet let.«“ (Kunczik, 1995, s. 45.)

Na základě rozporu mezi rostoucími požadavky a omezenou možností jejich uspokojení vzniká frustrace, která je vodou na mlýn různých populistických hnutí v zemích tzv. třetího světa. V mnoha rozvojových zemích se proto pravidelně opakuje následující cyklus: „1. rostoucí očekávání, 2. rostoucí zklamání, 3. vojenský převrat“ (Kunczik, 1995, s. 46). Tomuto cyklu se lze vyhnout zpravidla pouze v těch režimech, v nichž jsou sdělovací prostředky pod přísnou kontrolou a jsou využívány k velebení současné situace.

Přes uvedený model je však růst vzdělanosti nutnou částí cesty k zavedení demokratických postupů do politiky rozvojových zemí, i když část této cesty může vést krvavým „polem“ revolucí. Přitom v potlačování negramotnosti dosahuje Afrika úspěchů, mezi lety 1985 a 1997 klesla celoafrická míra negramotnosti z 56 % na 43 % (u mužů z 45 % na 33 % a u žen z 67 % na 51 %).

Podobná závislost jako u míry negramotnosti existuje též u stupně urbanizace, byť jde o negativní závislost. Pokud stupeň urbanizace ovlivňuje politickou kulturu, pak má vyšší podíl městského obyvatelstva lehce stabilizující vliv. V této souvislosti je třeba dodat, že rovněž stupeň urbanizace v Africe roste, a to v zemích subsaharské Afriky z 19 % v roce 1970 na 34 % v roce 1999. V letech 1975–1997 se roční nárůst počtu obyvatel žijících v urbanizovaných oblastech pohyboval kolem 4,5 %.

Jistá závislost existuje i mezi mírou politické nestability a očekávanou délkou života. Tato závislost je nejspíše oboustranná. Nízká očekávaná délka života je vyvolána soubor-

AFRIKA

rem nepříznivých podmínek, které vedou k radikalizaci požadavků. Časté krvavé převraty, nepokoje či občanské války zvyšují počet násilných smrtí, a tím snižují očekávanou délku života.

Celoafriká závislost politické nestability na hustotě zalidnění nebyla prokázána.

VOJENSKÝ SEKTOR

Tabulka 6
Závislost charakteristik vojenského sektoru a politické nestability

<i>Korelační koeficienty</i> <i>Míra politické nestability</i>	<i>Podíl vojenských výdajů z celkových vládních výdajů*</i>	<i>Podílu dovozu vojenského materiálu z celkového dovozu**</i>	<i>Velikost armády***</i>
Afrika n = 44	0,6178	0,1641	n = 43 0,0417
Afrika bez JAR n = 43	0,6166	0,1619	n = 42 0,0387
Afrika bez Maghrebu n = 39	0,6325	0,3905	n = 38 0,2667
Afrika bez JAR a Maghrebu n = 38	0,6306	0,3886	n = 37 0,2645

n – velikost statistického souboru, tj. počet států.

* Jako podíl vojenských výdajů byl použit průměr z let 1992 a 1997. Do výpočtu nebylo zahrnuto devět států, pro něž se mi nepodařilo získat údaje: Džibutsko, Kapverdy, Komory, Libérie, Rovnicková Guinea, Seychely, Somálsko, Svatý Tomáš a Princův ostrov a Svazijsko.

** Jako podíl dovozu vojenského materiálu byl použit průměr z let 1992 a 1997. Do výpočtu nebylo zahrnuto devět států, pro něž se mi nepodařilo získat údaje: Džibutsko, Kapverdy, Komory, Libérie, Rovnicková Guinea, Seychely, Somálsko, Svatý Tomáš a Princův ostrov a Svazijsko.

*** Jako velikost armády byl použit průměr podílu příslušníků ozbrojených sil na celkovém praceschopném obyvatelstvu z let 1992 a 1997. Do výpočtu nebylo zahrnuto deset států, pro něž se mi nepodařilo získat údaje: Džibutsko, Kapverdy, Komory, Libérie, Rovnicková Guinea, Seychely, Somálsko, Středoafrická republika, Svatý Tomáš a Princův ostrov a Svazijsko.

Pramen: 2001 World Development Indicators. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2001, tabulka 5.7.

V 90. letech 20. století byla v Africe poměrně úzká souvislost mezi výdaji na armádu a politickou nestabilitou. U subsaharských zemí se objevuje rovněž souvislost mezi politickou nestabilitou a dovozem vojenského materiálu. Tento vztah je při korelaci s mírou politické nestability výrazně slabší než korelace podílu vojenských výdajů. Pokud však budu hledat korelaci podílu dovozu vojenského materiálu a počtu nestabilních událostí v 90. letech, výsledný korelační koeficient pro subsaharskou Afriku dosáhne hodnoty 0,50.

Poměry v oblasti ozbrojených sil v Africe se velmi liší od evropských zvyklostí. Ozbrojené složky jsou v západních zemích definovány jako přísně apolitické, avšak v Africe to neplatí. Politická moc často spočívá na síle armády a vojáci vedou války nikoli proti vnějšmu nepříteli, ale proti opozičním silám, nebo dokonce proti nespokojeným vesničanům (srov. Ayittey, 1999, s. 153). Africký vůdce se totiž musí opírat o armádu, avšak „nemůže vojsku věřit; mohlo by jej svrhnout. Proto vytvoří zvláštní prapor a vybaví jej kvalitnějšími zbraněmi než armádu. Ale ani tím nemá zaručenu loajalitu zvláštního praporu. Aby si zajistil spolehlivost, vytvoří tedy elitní prezidentskou gardu s oddíly z jeho vlastního kmene nebo ze zahraničí.“ (Ayittey, 1999, s. 172.) Jednotlivé silové složky pak udržuje ve vzájemném napětí a nedůvěře.

Od 90. let se hovoří o privatizaci bezpečnosti v Africe jednak proto, že „využívání národních bezpečnostních a vojenských sil vedoucími představiteli... k ovlivňování soukromých osobních zisků... stírá hranici mezi veřejnou a soukromou bezpečností“ (*Africa South of the Sahara 2003, 2002, s. 21*), a jednak pro velmi rozšířené působení soukromých organizací v bezpečnostní oblasti. Jde o žoldáky, o soukromé bezpečnostní společnosti (*private security companies*) a o soukromé vojenské společnosti (*private military companies*).

Počet místních (afrických) žoldáků je značný a příliv nových sil je zajištěn. Řada bojovníků, kteří strávili mnoho let v partyzánských válkách, má totiž problémy se zapojením do civilní společnosti a žoldácké oddíly jsou pro ně lákadlem.

Soukromé (nevládní) humanitární organizace (např. Lékaři bez hranic nebo Červený kříž) nahrazují v mnoha případech roli úřadu Vysoké komisařky OSN pro uprchlíky či Dětského fondu OSN. Podobně soukromé ozbrojené síly vystupují v krizových oblastech, kde selhávají státní nebo mezinárodní síly, ať už pod patronátem OSN, nebo Organizace africké jednoty/Africké unie.

Mnohé soukromé bezpečnostní či vojenské společnosti jsou minimálně tiše podporovány západními vládami a zpravodajskými službami (např. britské Sandline International, Defence Systems Ltd. nebo americká Military Professional Resources Incorporated) a jsou nezdědka využívány západními těžařskými společnostmi, a dokonce i Světovou bankou či OSN (*Africa South of the Sahara 2003, 2002, s. 21–23*). Škála činností těchto především amerických, britských, francouzských, jihoafrických a izraelských firem sahá od ochrany osob a objektů přes poradenství a výcvik jednotek až k obchodu s lehkými zbraněmi a k aktivním vojenským operacím.

Oficiální armády, milice a policie afrických států nejsou tedy jedinými aktéry ve vojenské a bezpečnostní oblasti. Slabou závislost míry politické nestability na velikosti armády lze možná vysvětlit právě přítomností soukromých subjektů v afrických konfliktech.

Celoafrický průměr podílu vojenských výdajů na celkových vládních výdajích se v 90. letech pohyboval kolem 13 %. (*Údaje o vojenských výdajích byly převzaty z African Development Indicators 2000.*) Např. Súdán v některých letech investoval do armády více než polovinu vládních výdajů. V zemích Maghrebu se tento ukazatel pohybuje kolem 10 %.

Velikost armády je možné odvodit od procenta pracovních sil, které zaměstnává armáda. V poměru k počtu obyvatel mají relativně větší armády země Maghrebu. V těchto arabských státech jsou průměrně 2 % pracovních sil zaměstnány v armádě. Nejvíce je to v Libyi – 5,5 %. V zemích subsaharské Afriky je tento podíl průměrně 0,7 %, největší pak v Eritreji (přibližně 3 %). Je však třeba znovu připomenout, že oficiální státní armády nejsou jedinou ozbrojenou silou ve většině států subsaharské Afriky.

EKONOMIE

V další analýze se podívám na závislost míry politické nestability a základních ekonomických ukazatelů afrických států. Určitým problémem objektivit ekonomických ukazatelů je však velký podíl „neformální“ ekonomiky v hospodářské realitě současné Afriky. Jde o nelegální ekonomické aktivity, a to nejen o činnosti plynoucí z obcházení hojných státních zásahů do ekonomiky (např. zahraniční obchod bez vládní licence, černý trh či nelegální přesuny kapitálu), ale i o činnosti, na něž mezinárodní společenství pohlíží jako na velmi nebezpečné (např. obchod s drogami, se zbraněmi, s chráněnými zvířaty či praní špinavých peněz). V korupčním prostředí kleptokratických režimů se takovému stínovému sektoru ekonomiky nebývale daří a mnohde je úzce spjat s vládními strukturami. (*Více o kriminálních aktivitách v současné Africe viz např. Bayart – Ellis – Hibou, 1999.*)

Přes toto zkrácení oficiálních ekonomických statistik, mohu nalézt některé statisticky mírně významné vztahy.

Tabulka 7
Závislost průměrného tempa růstu HDP a míry politické nestability

<i>Korelační koeficienty Průměrné tempo růstu HDP*</i>	<i>Míra politické nestability</i>	<i>Počet politicky nestabilních let, 1990–1998</i>
Afrika	n = 50 -0,1641	n = 50 -0,3632
Afrika bez JAR	n = 49 -0,1679	n = 49 -0,3601
Afrika bez Maghrebu	n = 46 -0,1344	n = 46 -0,3489
Afrika bez JAR a Maghrebu	n = 45 -0,1304	n = 45 -0,3458

n – velikost statistického souboru, tj. počet států.

HDP – hrubý domácí produkt.

* Údaje o průměrném růstu HDP v letech 1975–1998 byly převzaty z African Development Indicators 2000. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2000, s. 34, tabulka 2-18. Nebyly zahrnuty údaje o Libérii, o Libyi a o Somálsku, protože nejsou dostupné. Pro výpočet byl u jednotlivých zemí použit průměr z dostupných údajů.

Tabulka 8
**Závislost průměrné výše HNP připadající na jednoho obyvatele
a míry politické nestability**

<i>Korelační koeficienty Průměrný HNP / obyvatele*</i>	<i>Míra politické nestability</i>	<i>Počet politicky nestabilních let, 1990–1998</i>
Afrika	n = 52 -0,2649	n = 50 -0,2246
Afrika bez JAR	n = 51 -0,2616	n = 49 -0,2784
Afrika bez Maghrebu	n = 47 -0,3116	n = 46 -0,3044
Afrika bez JAR a Maghrebu	n = 46 -0,3119	n = 45 -0,2457

n – velikost statistického souboru, tj. počet států.

HNP – hrubý národní produkt.

* Údaje o průměrné výši HNP na jednoho obyvatele v letech 1975–1998 byly převzaty z African Development Indicators 2000. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2000, s. 35, tabulka 2-19. Nebyly zahrnuty údaje o Džibutsku, protože nejsou dostupné. Pro výpočet byl u jednotlivých zemí použit průměr z dostupných údajů.

Zatímco závislost tempa růstu hrubého domácího produktu (HDP) na míře politické nestability za celé sledované období je slabá a neprůkazná, v 90. letech byl vztah politické nestability a ekonomického růstu poměrně prokazatelně negativní. V případě absolutní výše hrubého národního produktu (HNP) připadajícího na jednoho obyvatele již nalezneme zřetelnou negativní závislost v zemích subsaharské Afriky, a to jak v celém sledovaném období, tak i v 90. letech. Tato závislost je jasná a očekávaná; životní úroveň je lepší v politicky stabilních státech ve srovnání se státy trpícími chronickou nestabilitou. (Viz tabulka 9 a 10 na s. 59.)

Existuje jistá negativní závislost mezi podílem hrubých domácích úspor na HDP a mírou politické nestability. V nestabilních obdobích obyvatelstvo netvoří úspory. Právě domácí úspory jsou nejjistějším zdrojem tolik nutných investic v Africe. Jejich nízká míra vede k bludnému kruhu. Chudá země nemá zdroje na investice, které jsou financovány z úspor. Úspory pocházejí z důchodů obyvatelstva, ale protože jsou Afričané chudí, míra úspor je nízká, stejně jako míra potřebných investic (*srov. Ayittey, 1999, s. 31*). Obyvatelstvo je nespokojené a ochotné k politickým změnám, často formou převratu. Vítězná strana nemá však z čeho financovat své reformní snahy a situace se opakuje.

Tabulka 9
Závislost podílu hrubých domácích úspor na HDP a míry politické nestability

<i>Korelační koeficienty Podíl hrubých domácích úspor na HDP*</i>	<i>Míra politické nestability</i>	<i>Počet politicky nestabilních let, 1990–1998</i>
Afrika	n = 53 -0,2637	n = 51 -0,2709
Afrika bez JAR	n = 52 -0,2609	n = 50 -0,2861
Afrika bez Maghrebu	n = 48 -0,2435	n = 47 -0,3171
Afrika bez JAR a Maghrebu	n = 47 -0,2390	n = 46 -0,3358

n – velikost statistického souboru, tj. počet států.

HDP – hrubý domácí produkt.

* Údaje o podílu hrubých domácích úspor na HDP v letech 1975–1998 byly převzaty z African Development Indicators 2000. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2000, s. 27, tabulka 2-11. Pro výpočet byl u jednotlivých zemí použit průměr z dostupných údajů.

Tabulka 10
Závislost indexu spotřebitelských cen a míry politické nestability

<i>Korelační koeficienty Index spotřebitelských cen*</i>	<i>Míra politické nestability</i>	<i>Počet politicky nestabilních let, 1990–1998</i>
Afrika	n = 42 0,5216	n = 42 0,3023
Afrika bez JAR	n = 41 0,5209	n = 41 0,3118
Afrika bez Maghrebu	n = 39 0,5210	n = 39 0,3248
Afrika bez JAR a Maghrebu	n = 38 0,5201	n = 38 0,3139

n – velikost statistického souboru, tj. počet států.

* Údaje o růstu indexu spotřebitelských cen v letech 1975–1998 byly převzaty z African Development Indicators 2000. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2000, s. 46, tabulka 3-3. Nebyly zahrnuty údaje o 11 zemích (Benin, Čad, Demokratická republika Kongo, Eritrea, Kapverdy, Libérie, Libye, Maroko, Niger, Rovnicková Guinea a Somálsko), protože nejsou dostupné. Pro výpočet byl u jednotlivých zemí použit průměr z dostupných údajů.

Možných cest jak ven z bludného kruhu je několik:

- 1) Zahraniční pomoc, na niž lze pohlížet jako na úspory cizinců dané k dispozici Afričanům. Řada afrických států je ale bezednou dírou pro peníze zahraničních dárců. Pomoc je většinou zdefraudována a její velká část skončí na mimoafrických kontech představitelů vládnoucího režimu, kteří jsou zpravidla bohatí (ať už k majetku přišli jakkoli) a nejsou ochotni investovat ve vlastní zemi.
- 2) Zahraniční investice, které by mohly nahradit domácí investice. Jen málokdo je však ochoten investovat do korupčního a nestabilního prostředí.
- 3) Investice pokrýt exportem zboží. Problémem je omezená konkurenceschopnost na zahraničních trzích a především struktura dovozu, kdy nejsou importovány tolik potřebné kapitálové statky, ale především zbytečné spotřební zboží, určené pro privilegované vrstvy obyvatelstva.

Nejsilnější vztah politické situace k ekonomickým ukazatelům je v případě indexu spotřebitelských cen neboli inflace. Je zde jasná pozitivní závislost, jinými slovy řečeno, politická nestabilita úzce souvisí s růstem cen. Řadu afrických států trápí vysoká míra inflace. V 90. letech byla asi nejhorší situace v Angole, kde ceny každým rokem stouply průměrně sedminásobně. Pokud jde o vývoj této závislosti v čase, pak tento vztah sílí.

Korelační analýza byla provedena i u dalších ekonomických veličin – u výše zahraničního dluhu připadajícího na jednoho obyvatele a u tempa růstu produkce potravin na osobu. U těchto veličin nebyla však prokázána žádná významná závislost.

Pokud budu vycházet z názoru, že politické prostředí ovlivňuje ekonomiku, mohu na základě získaných korelačních koeficientů konstatovat, že politická nestabilita má v Africe jednoznačně negativní dopady na ekonomickou situaci a síla tohoto vztahu v posledních letech roste. Stabilizace politických poměrů je proto nutnou podmínkou zlepšení hospodářské situace afrických zemí, z nichž velká část patří k nejhudším státům světa.

AFRIKA NA ZAČÁTKU 21. STOLETÍ

Přes znepokojující nárůst počtu konfliktů v posledních letech a oživení separatistických tendencí v některých oblastech se snad Afrika začíná vyrovnávat se svými vnitrostátními politickými problémy. Nové nebezpečí se však může objevit v podobě vážných mezinárodních konfliktů, které se až na výjimky zatím Afriky vyhýbaly. Objevují se totiž „*nové trendy, jako je rostoucí ochota afrických vlád vojensky intervenovat na území cizích, často ani ne sousedních států*“ (Honsů, 2000, s. 11). Příkladem může být intervence Rwandy a Burundi, popřípadě i Zimbabwe, Angoly a Namibie v Demokratické republice Kongo nebo Nigérie a dalších členů Hospodářského společenství západoafrických států (ECOWAS) v Sierra Leone.

Africká unie proklamovala opuštění dosavadní praxe Organizace africké jednoty, kdy tato celoafrická organizace zásadně neposuzovala legitimitu jednotlivých vlád. Zůstává však otázkou, zda záměr izolovat nelegitimní vlády bude prosazován v praxi, nebo zda jde jen o další prázdné gesto společenství představitelů afrických zemí (srov. Jelínek, 2003). Pokusy o demokratické zřízení jsou totiž zatím velmi křehké a zdá se, že téměř kdekoli může dojít k převratu (jako např. v poslední době v Nigeru či v Pobřeží slonoviny), anebo může vypuknout občanská válka (jako v Sierra Leone).

Za politickými problémy následují další, často nově vznikající. Afrika je ze všech kontinentů nejhůře postižena epidemií AIDS. Podle údajů Světové banky je v 15 státech HIV pozitivních více než 10 % obyvatelstva, v případě Botswany, Zimbabwe a Svazijska je to dokonce více než čtvrtina. A tato skutečnost může rozvrátit demografickou strukturu postižených zemí. Další nebezpečí představují změny životního prostředí. Válka o zdroje vody není v Africe nepředstavitelná.

Tabulka 11
Pořadí afrických zemí na světovém žebříčku stability

Země	Pořadí 2000/2001 (ze 161 zemí)	Pořadí 1997/1998 (ze 155 zemí)	Změna v hodnocení
Mauricius	21	22	-0,026
Tunisko	36	40	0,154
Botswana	43	37	-0,035
Gambie	55	46	-0,070
Egypt	71	84	0,277
Mosambik	73	113	0,730
Maroko	75	74	0,068
Jihoafrická republika	79	111	0,597
Malawi	83	76	-0,005
Ghana	90	86	-0,010
Kamerun	91	119	0,597

<i>Země</i>	<i>Pořadí 2000/2001 (ze 161 zemí)</i>	<i>Pořadí 1997/1998 (ze 155 zemí)</i>	<i>Změna v hodnocení</i>
Mali	93	95	0,155
Tanzanie	101	45	-0,903
Madagaskar	102	124	0,447
Libye	103	138	0,799
Eritrea	105	x	x
Zambie	109	80	-0,421
Gabon	110	115	0,125
Namibie	113	38	-1,234
AFRIKA – průměr	113,7	108,9	0,035
Burkina Faso	115	110	-0,028
Etiopie	116	70	-0,687
Čad	x	120	x
Niger	121	123	0,155
Togo	123	127	0,286
Libérie	124	130	0,304
Senegal	125	126	0,188
Lesotho	x	125	x
Benin	128	128	0,216
Keňa	132	136	0,270
Mauritánie	134	x	x
Pobřeží slonoviny	136	87	-0,811
Guinea	137	134	0,045
Rwanda	140	x	x
Guinea-Bissau	143	139	-0,007
Zimbabwe	144	114	-0,705
Sierra Leone	145	144	0,261
Alžírsko	146	154	1,151
Svazijsko	x	146	x
Uganda	147	132	-0,334
Kongo	148	151	0,465
Nigérie	150	135	-0,310
Burundi	152	x	x
Somálsko	153	147	0,157
Angola	158	150	-0,196
Súdán	159	149	-0,282
Demokr. repub. Kongo	161	155	-0,006

Prameny: Kaufmann, Daniel – Kraay, Aart – Zoido-Lobaton, Pablo: Composite Governance Indicators Dataset, 1999, <http://www.worldbank.org/wbi/governance> (přístup: 27. 5. 2001). Kaufmann, Daniel – Kraay, Aart – Zoido-Lobaton, Pablo: Governance Matters II: Updated Indicators for 2000/2001. World Bank Policy Research Department Working Paper, 2002, <http://www.worldbank.org/wbi/governance> (přístup: 2. 5. 2003).

V žebříčcích 161, respektive 155 zemí, seřazených podle politické stability a nepřítomnosti násilí v politice v letech 2000–2001, respektive v letech 1997–1998, můžeme nalézt i 46 afrických zemí. Míra politické stability a nepřítomnosti násilí je vyjádřena indexem teoreticky nabývajícím hodnot od 3 do –3. Kladných a tedy nadprůměrných hodnot dosáhlo pouze prvních devět afrických států. Z posledních 20 států světa je dvanáct z Afriky. K největším změnám k lepšímu mezi lety 1997 a 2001 došlo podle této studie v Alžírsku, v Libyi a v Mosambiku, zatímco nejvíce negativní vývoj proběhl v Namibii, v Tanzanii a v Pobřeží slonoviny. Beznadějně nejhorší zůstává situace v Demokratické republice Kongo.

* * *

Pomocí statistické analýzy jsem našel souvislost mezi politickou nestabilitou a řadou faktorů. Pokud se odvážím naznačit možné kauzální vztahy mezi zkoumanými veličinami, mohu shrnout určité dispozice, které zvyšují (i když ze statistického hlediska nepříliš významně) pravděpodobnost nestability afrického státu. Jsou to (v pořadí podle zjištěného významu) velká geografická rozloha, vysoká míra negramotnosti, nízký stupeň urbanizace, vysoký počet různých etnik uvnitř státu, velký počet obyvatel a v subsaharské Africe i vyšší podíl islámského obyvatelstva.

Politická nestabilita úzce souvisí s vyšší vládních vojenských výdajů a pravděpodobně negativně ovlivňuje řadu důležitých ekonomických ukazatelů, ať už růst HDP, výši HDP na jednoho obyvatele, tvorbu domácích úspor, nebo vývoj cenové hladiny.

Výčet nalezených vztahů určitě není vyčerpávající. Existuje bezesporu řada dalších jevů, které mají souvislost s politickou (ne)stabilitou. Již v úvodu jsem se zmínil o významu studené války pro africkou stabilitu, obecně samozřejmě mezinárodní prostředí stability významně ovlivňuje. Tento vliv je jen obtížně kvantifikovatelný, a proto nebyl při hledání závislostí uvažován.

¹ Smlouvání na vesnickém trhu je z ekonomického hlediska rozhodně tržním jevem.

² Takto vymezený soubor je použit i v obdobné, avšak více než čtvrtstoletí staré studii *The Predictability of Coups d'état: A Model with African Data* (viz Jackman, 1978, s. 1262–1275). Uvedená studie dospívá k následujícím závěrům: 1) modernizace a přítomnost dominantní etnické skupiny jsou destabilizující (tyto dva faktory působí aditivně); 2) systém více stran je destabilizující, zatímco vysoká volební účast v posledních volbách před získáním nezávislosti je stabilizující; 3) systém více stran je zvláště destabilizující, existuje-li zároveň dominantní etnická skupina; 4) přítomnost dominantní skupiny snižuje, avšak neeliminuje zcela stabilizující vliv volební účasti; 5) systém více stran nemá zjevný efekt na nestabilitu, pokud je vysoká volební účast.

Literatura

- 1999 World Development Indicators. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 1999.
- 2000 Annual Report on International Religious Freedom. Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor U. S. Department of State, http://www.state.gov/www/global/human_rights/irf/irf_rpt/irf_africa.html (přístup: 30. 4. 2001).
- 2001 World Development Indicators. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2001.
- Adjustment in Africa: Reforms, Results, and the Road Ahead, Summary. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 1994.
- Africa South of the Sahara 2003. 32nd ed. London: Europa Publications, 2002.
- African Development Indicators 2000. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2000.
- Armed Conflict Events Data, Rebellion in Chad 1965–1990, <http://www.OnWar.com> (přístup: 20. 2. 2003).
- Ayittey, George B. N. (1999): *Africa in Chaos*. New York: St. Martin's Press, 1999.
- Bayart, Jean-François – Ellis, Stephen – Hibou, Béatrice (1999): *The Criminalization of the State in Africa*. Oxford – Bloomington: The International African Institute, James Currey – Indiana University Press, 1999.
- CIA World Factbook 2001, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook> (přístup: 15. 3. 2002).
- Country Reports on Human Rights Practices – 2000. Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, February 2001, <http://www.state.gov/drl/rls/hrrpt/2000/> (přístup: 19. 5. 2001).

- Cowen, Michael – Laakso, Liisa (eds., 2002): Multi-party Elections in Africa. Oxford: James Currey, 2002.
- Čermák, Václav a kol. (1995): Statistické metody. Praha: VŠE, 1995.
- Dvořáková, Vladimíra – Kunc, Jiří (1994): O přechodech k demokracii. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994.
- Fleissig, Jiří – Bahbouh, Charif (1993): Malá encyklopedie islámu. Praha: Dar ibn Rushd, 1993.
- Gedlu, Mesfin (1998): Subsaharská Afrika. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1998.
- Giddens, Anthony (1999): Sociologie. Praha: Argo, 1999.
- Hartman, Tom – Mitchel, John (1985): A World Atlas of Military History 1945–1984. New York: Da Capo Press, Inc., 1985.
- Hofstede, Geert (1999): Kultury a organizace. Software lidské mysli. Praha: FF UK, 1999.
- Honsů, Miroslav (2000): Afrika ve 21. století: Hledání vlastních kořenů. Mezinárodní politika, ročník XXIV, číslo 12 (2000).
- Huntington, Samuel P. (2001): Sřet civilizací. Praha: Rybka Publishers, 2001.
- Huntington, Samuel P. (1997): The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Touchstone, 1997.
- Husain, Ishrat – Faruqee, Rashid (eds., 1994): Adjustment in Africa: Lessons from Country Case Studies. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 1994.
- Chazan, Naomi (1999): Contemporary Politics and Society in Africa. Colorado: Macmillan & Rienner, Boulder, 1999.
- Infobanka ČTK, <http://ib.ctk.cz> (přístup: 9. 5. 2001).
- Jackman, Robert W. (1978): The Predictability of Coups d'etat: A Model with African Data. American Political Science Review, No. 72 (December 1978), s. 1262–1275, <http://www.janda.org/c10/readings/jackman.htm> (přístup: 20. 11. 2002).
- Jelínek, Petr (2003): Africká unie – integrace reálná nebo deklarativní? Mezinárodní vztahy, ročník 38, číslo 1 (2003).
- Kaufmann, Daniel – Kraay, Aart – Zoido-Lobaton, Pablo (1999): Composite Governance Indicators Dataset, 1999, <http://www.worldbank.org/wbi/governance> (přístup: 27. 5. 2001).
- Kaufmann, Daniel – Kraay, Aart – Zoido-Lobaton, Pablo (2002): Governance Matters II: Updated Indicators for 2000/2001. World Bank Policy Research Department Working Paper, 2002, <http://www.worldbank.org/wbi/governance> (přístup: 2. 5. 2003).
- Kegley, Charles W. – Wittkopf, Eugene R. (1993): World Politics, Trend and Transformation. New York: St. Martin's Press, Inc., 1993.
- Kellas, James G. (1998): The Politics of Nationalism and Ethnicity. New York: St. Martin's Press, Inc., 1998.
- Kissinger, Henry (1999): Umění diplomacie. Praha: Prostor, 1999.
- Kunczik, Michael (1995): Základy masové komunikace. Praha: Karolinum, 1995.
- Kváča, Vladimír (2001): Politická stabilita afrických států v postkoloniálním období. Diplomová práce. Praha: VŠE, 2001.
- Lacina, Karel a kol. (1987): Nejnovější dějiny Afriky. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1987.
- Lawson, Thomas E. (1999): Náboženství Afriky. Praha: Prostor, 1999.
- Lehmannová, Zuzana (1999): Kulturní dimenze mezinárodních vztahů. Praha: VŠE, 1999.
- Reisenauer, Roman a kol. (1983): Co je co? (2) Příručka pro každý den. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: Pressfoto, vydavatelství ČTK, 1983.
- Singer, J. David – Small, Melvin (1967): National Alliance Commitments and War Involvement (Quantification of Historical Materials). Peace Research Society, Papers 6 (1967).
- Velký atlas světa. Praha: Geodetický a kartografický podnik v Praze, 1988.
- Všechno o Zemi, místopisný průvodce světem. Praha: Reader's Digest Výběr, spol. s r. o., 1998.
- Země světa. 2. díl. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1987.

Poznámka

Následující příloha neprošla z technických důvodů redakční úpravou.

<i>Stát / rok</i>	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00															
Madagaskar												+	■			■																																								
Malawi	●	●	●	●																																																				
Mali													■																																											
Maroko																																																								
Mauricius	●	●	●	●	●	●	●	●																																																
Mauritánie																				■	■																																			
Mosambik	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆						
Namibie	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●						
Niger				+												■																																								
Nigérie			+			+	■	◆	◆	◆	◆						■	■				+			■	■																														
Pobřeží slonoviny												+	+																																											
Rovníková Guinea	●	●	●	●	●	●	●	●																																																
Rwanda	●	●		◆	◆											■																																								
Senegal			+																																																					
Seychely	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	■					+																																	
Sierra Leone	●								■	■																																														
Somálsko												■																																												
Středoafrická rep.							■																																																	
Súdán	◆	◆	◆	◆	■	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆																																										
Sv. Tomáš a Princův o.	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●																																								
Svazijsko	●	●	●	●	●	●	●	●																																																
Tanzanie	●																																																							
Togo																																																								
Tunisko																																																								
Uganda	●	●																																																						
Zambie	●	●	●	●																																																				
Zimbabwe	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		

● stát nebyl nezávislý   ◆ občanská válka   ❖ mezinárodní válka výrazně ovlivňující politickou stabilitu   ■ státní převrat   + jiný projev nestability

Výskyt politicky nestabilních událostí v Africe
1960–2000

